

Jolanta B. Kucharska
Instytut Sztuki PAN — Warszawa

Adam Wisłocki (1888 – 1942) — fotograf i filmowiec

Twórczość Adama Wisłockiego, wybitnego fotografa, filmowca, krajoznawcy, działacza turystycznego, publicysty, przed 1939 rokiem właściciela jednego z największych własnych zbiorów obrazów fotograficznych z północno-wschodnich terenów Rzeczypospolitej nie spotkała się dotąd z zainteresowaniem badaczy dziejów polskiej fotografii¹.

W zbiorach fotograficznych Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie zachowała się kolekcja około 1500 (głównie szklanych) negatywów² pochodząca z dawnego Archiwum Fotograficznego Urzędu Konserwatorskiego przy Wydziale Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie. Obejmowała dokumentację zabytków województw wileńskiego i nowogródzkiego. Powstała przede wszystkim w pierwszej połowie lat dwudziestych i na początku lat trzydziestych z inicjatywy konserwatora okręgowego wileńskiego dra Jerzego Remera³ oraz jego następcy — dra Stanisława Lorentza⁴. Opisy na oryginalnych kopertach negatywów⁵ nie zawierały informacji o autorach ani dacie wykonania zdjęcia. W wyniku kwerendy przeprowadzonej w zbiorach polskich i litewskich (przede wszystkim w wileńskim Państwowym Archiwum Historycznym Litwy, pochodzących z kolekcji Wileńskiego Towarzystwa Naukowego, sygn. F.1135) udało się ustalić nazwiska autorów większości fotografii: artystów fotografów Jana Bułhaka i Adama Wisłockiego, konserwatorów wileńskich, kierowników Wileńskiego Oddziału Sztuki: Jerzego Remera i Sta-

¹ Krótki biogram: Chowański A., „Gościńiec” 1989 nr 7 (236), s. 26 (także fotografia); *Katalog fotografii krajoznawczych ze zbioru Mieczysława Orłowicza*. T. 1 Kresy. Oprac. J. Ichnatowiczowa, Warszawa 2000, biogram s. 169 – 170. Informacja o zbiorze fotografii Wisłockiego, liczącym kilka tysięcy negatywów: *Przewodnik po Polsce*. T. 1. *Polska Północno-Wschodnia*. Red. S. Lenartowicz, Warszawa 1935, s. L.

² Numery inwentarzowe 16217 – 17667.

³ Pomysł powołania archiwum negatywów zabytków sztuki zrodził się z inicjatywy Jerzego Remera, który po objęciu funkcji konserwatora wileńskiego i kierownika Wydziału Sztuki Delegatury Rządu w Wilnie (później Urzędu Wojewódzkiego) w sierpniu 1922 zamieszkał u Jana Bułhaka (informacja w Dzienniku Ferdynanda Ruszczyca pod datą 22 sierpnia 1922) i tu zapoznał się z jednym z najbardziej profesjonalnie prowadzonych polskich archiwów fotograficznych.

⁴ Konserwator w latach 1929 – 1934. Pracownia Bułhaka wykonywała negatywy dla zbioru Urzędu Wojewódzkiego (prawdopodobnie także reprodukcje prac innych autorów), o czym informacja w biogramie artysty zamieszczonym w „Fotografie Polskim” 1928 z. 11, s. 250 – 251.

⁵ Głównie o wymiarach 13 x 18 cm a także 6 x 6 cm, 9 x 12 cm i 18 x 24 cm. Koperty z opisami wykonano prawdopodobnie wiosną 1939 r. w Centralnym Biurze Inwentaryzacji Zabytków przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie.

niśława Lorentza oraz profesorów Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Bato-rego w Wilnie — Jerzego Hoppena i Juliusza Kłosa. Prace Bułhaka i Wisłockiego odbie-gają od pozostałych zarówno poziomem artystycznym, jak i technicznym⁶.

W katalogach wystaw fotografii artystycznej, zarówno krajowych, jak i zagranicz-nych, nazwisko oraz w recenzjach z ekspozycji nazwisko Wisłockiego pojawia się tylko raz. Artysta pokazał swoje prace na wystawie zorganizowanej w Wilnie z okazji koronacji obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej na początku lipca 1927 r. Natomiast często (od 1914 r.) jego zdjęcia, a także teksty zamieszczał miesięcznik krajoznawczy „Ziemia” oraz liczne przewodniki doktora Mieczysława Orłowicza, m.in. po Galicji, Wołyniu, Mazurach Pruskich i Warmii oraz województwie pomorskim⁷. Był jednym z kilku fotografów, któ-rych nazwisko wymieniono w jubileuszowym wydawnictwie z okazji dziesięciolecia od-zyskania niepodległości z 1929 r.⁸ Jego zdjęcia zamieszczał „Tygodnik Ilustrowany”. Kil-kadziesiąt prac Wisłockiego zawierała monumentalna dwutomowa publikacja z lat trzy-dziesiątych *Polska w krajoobrazach i zabytkach*⁹ (występował tu jako współautor), zaś album z jego oryginalnymi odbitkami przedstawiającymi warszawskie Łazienki i Belweder w 1919 roku ofiarowano w prezencie marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu¹⁰.

Adam Wisłocki urodził się 17 lipca 1888 roku w majątku Łyszczycy koło Brześcia nad Bugiem. Był synem Karola Henryka i Marii z Estków, praprawnuczki Anny Barbary z Ko-ściuszków Estke hrabiny Estken, siostry i spadkobierczyni Tadeusza Kościuszki. Jak wspomina Roman Aftanazy w *Dziejach rezydencji na dawnych kresach wschodnich Rze-czypospolitej* przed I wojną światową we dworze łyszczycy Karola Wisłockiego prze-chowywano liczne pamiątki po Naczelniku¹¹. Adam Wisłocki uczęszczał do szkół w Brze-

⁶ Więcej na temat zbioru: Kucharska J., *Pałac, dwór, zaścianek na fotografiach w zbiorze konserwatora wileń-sko-nowogródzkiego*, [w:] *Dwór polski. Zjawisko historyczne i kulturowe*. Materiały VI Seminarium zorga-nizowanego przez Oddział Kielecki Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Instytut Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Kielecki Dom Środowisk Twórczych. Kielce czerwiec 2001 (w druku).

⁷ Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Spiżu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1914 (31 zdjęć); Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu*, Łuck 1929 (2 fotografie); Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii*, Lwów 1923 (6 fotografii); Orłowicz M., *Ilustrowa-ny przewodnik po województwie pomorskim*, Warszawa 1924 (32 fotografie).

⁸ *Dziesięciolecie Polski niepodległej*. Warszawa 1929, s. 527

⁹ *Polska w krajoobrazie i zabytkach*, t. I: Warszawa — Zamek Królewski. Zegar w Sali Rycerskiej (fot. 12), Białowieża — Smolarnia (fot. 448), Wybrzeże morskie: Grzybowo (fot. 531), Jezioro Charzykowskie (fot. 538), Golub (fot. 564), Brodnica (fot. 565), Toruń (fot. 574 – 575), t. II: Woj. wołyńskie i Polesie: (fot. 1138), Poczajów (fot. 1139 – 1140, 1144), Ostróg (fot. 1147, 1158), Korzec (fot. 1161 – 1164), Hubków (fot. 1165), Przełom Słuczy (fot. 1166), Kopalnie w Janowej Dolinie (fot. 1167 – 1168), Różanecznik (fot. 1169), Klewań (fot. 1172 – 1173), Ołyka (fot. 1174 – 1175, 1180 – 1183), Dubno (fot. 1186 – 1187), Be-resteczko (fot. 1190 – 1192), Łuck (fot. 1195), Chata wołyńska (fot. 1199); Wilno i woj. wileńskie: Wilno (fot. 1236, 1298, 1313), Ujście Waki do Wilii (fot. 1321), Dziady kalwaryjskie (fot. 1325), Kobieta z wilcz-kiem (fot. 1326), Pałusze (fot. 1327), Troki (fot. 1328), Jezioro Zielone (fot. 1332), Zaścianek Rudziszki (fot. 1340), Kołtyniany (fot. 1345), Żebrak z okolic Opsy (fot. 1349), Granica w Łygmanach (fot. 1355), Połów sielawy na jeziorze Smudy (fot. 1359), Jezioro Miastro (fot. 1360), Cmentarz rybacki (fot. 1361), Je-zioro Narocz (fot. 1362 – 1363), Jezioro Miadzioł (fot. 1364), Berezweż (fot. 1368), Stary Miadzioł (fot. 1384, 1386), Pobojowisko koło Smorgoń (fot. 1396), Aqamanilla z Uniwersytetu w Wilnie (fot. 1400), Rzeka Mereczanka koło Olkiennik (fot. 1403); Woj. nowogródzkie: Synkowicze (fot. 1407 – 1409), Nowo-gródek (fot. 1413, 1419 – 1420), Mir (fot. 1416 – 1417), Worończa (fot. 1425), Lecieszyn (fot. 1426), Świtez (fot. 1348), Niemen (fot. 1442).

¹⁰ Materiały Ignacego Płazewskiego w Zbiorach Specjalnych Instytutu Sztuki PAN.

¹¹ Aftanazy R., *Materiały do dziejów rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Wrocław 1992, t. II s. 137.

ściu (przed 1906 r.) oraz Lwowie. Maturę uzyskał w Nowogrodzie. Za namową wybitnego kompozytora Mieczysława Karłowicza przebywał na kuracji w Zakopanem. Wspólnie pokonywali szlaki tatrzańskie. W 1907 roku obaj wyprawili się do Morskiego Oka. Karłowicz przez ostatnie trzy lata życia pasjonował się fotografią i prawdopodobnie to on sprawił, że młody Adam Wisłocki także się nią zainteresował.

Sprzeczne są informacje o studiach w latach 1910 – 1912: pobierał nauki bądź to na Uniwersytecie we Lwowie lub też w szkole rolniczej w Dublanach pod Lwowem¹². Lata 1913 – 14 spędził w Krakowie. W roku 1917 uzyskał absolutorium w Wyższej Szkole Filmowej (?) w Wiedniu (trzyletnia Graphische Lehr- und Versuchs Anstalt). Był jednym z pierwszych polskich fotografów posiadających wyższe wykształcenie zawodowe.

W roku następnym praktycznie wykorzystał swoje umiejętności, kierując grupą aero-foto w polskiej eskadrze lotniczej stacjonującej pod Krakowem. W grudniu roku 1919 znalazł się na froncie ukraińskim w okolicach Przemyśla, Humiecka i Lwowa.

W 1920 zatrudniono go w Centralnym Urzędzie Filmowym¹³. Wtedy wykonał pierwsze zdjęcia filmowe narciarskie w filmie *Na nartach w Zakopanem*. Jednocześnie w tymże 1920 r. działał w Komitecie Plebiscytowym Mazurskim. Oficjalnie pracował wówczas w Wilnie. Z narażeniem życia dokumentował dramatyczne wydarzenia na terenach plebiscytowych. Został ciężko pobity przez bojówki niemieckie. Jego relacje, ilustrowane własnymi fotografiami, zamieszczał m.in. „Tygodnik Ilustrowany”¹⁴. Za działalność patriotyczną został odznaczony orderem *Virtuti Militari*.

W czerwcu 1922 na pierwszym posiedzeniu Instytutu Pokazów Świetlnych w Warszawie został członkiem zarządu z ramienia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego¹⁵. W latach 1922 – 25 (?) pracował jako sekretarz Wydziału Sztuki Delegatury Rządu w Wilnie¹⁶ (od 1923 r. Wydziału Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie) kierowanym przez pierwszego wileńskiego konserwatora okręgowego, wybitnego historyka sztuki Jerzego Remera. Latem 1923 r. Wisłocki wyprawił się na Wileńszczyznę w okolicę Brasławia oraz na Ziemię Nowogródzką aby wykonać dokumentację fotograficzną zabytków tych ziem, prawdopodobnie na zlecenie urzędu konserwatora okręgowego wileńskiego¹⁷. Wcześniej,

¹² O Dublanach informacja w biogramie Chowańskiego, o Lwowie — u Płażyńskiego.

¹³ Z tego czasu pochodzą fotografie Zamku Królewskiego w Warszawie, publikowane m.in. w pracy *Polska w krajobrazie i zabytkach*, t. I, fot. 12 oraz w zbiorach fotograficznych Instytutu Sztuki PAN.

¹⁴ M.in. artykuł *Gwałty niemieckie na Warmii i Mazurach* na str. 1 – 2 nr 18 z 1 maja 1920 r.

¹⁵ I. Nowak-Zaorska, *Polski film oświatowy w okresie międzywojennym*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969, s. 82. 14 czerwca 1922 pierwsze posiedzenie Instytutu Pokazów Świetlnych w Warszawie: AW członkiem zarządu z ramienia PTK (17.06 ukonstytuowanie) s. 83.

¹⁶ Informacja w materiałach Ignacego Płażewskiego w Zbiorach Specjalnych IS PAN.

¹⁷ W rejonie Brasławia na Ziemi Wileńskiej (około 3 – 6 sierpnia). Wcześniej — od 13 do 27 lipca przebywał w woj. nowogródzkim. W Nowogródzkie powrócił we wrześniu (od około 13 do 29). Uzupełnił wtedy dokumentację fotograficzną brakujących obiektów oraz odnotował zmiany, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich miesięcy (odbudowa ze zniszczeń wojennych). Prawdopodobnie inicjatorem wyprawy był Jerzy Remer, który postanowił wykorzystać profesjonalne umiejętności podległego mu pracownika i wykonać aktualną dokumentację stanu zachowania obiektów zabytkowych. Podobnie postąpił Remer (wówczas już konserwator Generalny Rzeczypospolitej) latem 1929 r., kiedy to zaangażował do wykonania dokumentacji Polesia wybitnego fotoamatora z Grudziądza — Stanisława Bochniga. Najpierw zajęto się dokumentacją terenów bardziej oddalonych od Wilna Ziemi Nowogródzkiej, a nie okolicami stolicy województwa. Prawdopodobnie istotną sprawą były trudności komunikacyjne i fakt, że fotografie okolic Wilna łatwiej mógł wykonać zaprzyjaźniony z Remerem Bułhak. Na podstawie zapisków na odwrotach fotografii można zrekonstruować szlak wypraw Wisłockiego (patrz aneks).

być może jesienią 1922 roku lub wczesną wiosną roku następnego na zlecenie „Książnicy Polskiej” – Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych wykonał zdjęcia miejscowości województwa pomorskiego, położonych na prawym brzegu Wisły, które Mieczysław Orłowicz wykorzystał do ilustracji swojego przewodnika¹⁸. Fotografował m.in. Nowe Miasto, Działdowo, Brodnicę, Golub (u Orłowicza Gołąb), Chełmżę, Wąbrzeźno oraz Niedźwiedź. W latach 1925 – 27 pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Święcianach i gimnazjum Czackiej w Wilnie.

Kiedy w 1927 roku Wilno przygotowywało się do koronacji cudownego obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej postanowiono udokumentować uroczystości na taśmie filmowej. Inicjatywa wyszła ze środowiska wileńskiego, zaś pomysł spoczywał w rękach Ferdynanda Ruszczyca i Adama Wisłockiego jako realizatora filmu¹⁹. Operatorem był Ferdynand Vlassak zaś reżyserował Włodzimierz Stępowski²⁰.

Recenzent „Kuriera Filmowego” podkreślał, że obraz był „dziełem wybitnego talentu fotografa, realizatora i operatora”. Przed oczami widzów przesuwali się kolejno „w świetnych, ostrych, w cudowne motywy ujętych zdjęciach wybrzeża Wilii, lasy, pagórki, okolice Wilna, Troki i Werki. W przepięknych oświetleniach, tonących w słońcu o zmroku, przy blasku księżyca, stary gród ze wszystkich jego pięknych stron ujęty; architektura pałacu, zabytki, stare zamki, kościoły, domy pamiątkowe i motywy z życia miejskiego, z robót w polu”²¹. Podobnie entuzjastycznie wypowiadał się o filmie prof. Ferdynand Ruszczyk: „Jest to bardzo dobrze ujęta ilustracja Wilna. Dużo przede wszystkim zieleni i wody — Karolinki, wzgórza nad Wilenką, Wilia, Zielone Jeziora, panoramy Wilna z różnych punktów, wreszcie kościoły, pałace i zaułki nasze. Jest to po raz pierwszy film wileński wyczuły, ciepły a zarazem żywy: ułani schodzący z Góry Stołowej po łąkach i cwałem przechodzący przez Wilenkę, wioślarze ze swymi łodziami występujący wcale okazale. Senat ukazuje się wychodząc z kościoła św. Jana wśród szpaleru korporantów ze sztandarami itp. Zaraz na wstępie kroczy nasz «komitet filmowy» przez podwórze obok Ostrej Bramy i ja coś objaśniam. Potem, gdy mowa o zabytkach wileńskich, tekst podaje do wiadomości, że oprowadza zwykle cudzoziemców «entuzjastyczny miłośnik Wilna i znawca... — Ferdynand Ruszczyk». [...] Potem oklaskiwani byli ułani, przyjazd Prezydenta i Marszałka”²². Obraz pokazano w sali reprezentacyjnej Belwederu. Fragmenty filmu ocalały i obecnie znajdują się w zbiorach Filмотeki Narodowej w Warszawie²³.

¹⁸ Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po województwie pomorskim*, Warszawa 1924, s. 7.

¹⁹ W *Dzienniku* Ferdynanda Ruszczyca pod datą 16 czerwca (1927) znalazła się następująca informacja: „Cały dzień prawie spędziłem w plenerze: przeszło dwie godziny trwała procesja, po obiedzie zaś autem i pieszo objechaliśmy i obeszliliśmy z Wisłockim i jego żoną miejscą, skąd ma być robiony film koronacyjny. Byliśmy w Ostrej Bramie, ogrodach misjonarskich i na Górze Trzykrzyskiej”. F. Ruszczyk, *Dziennik. Cz. Druga. W Wilnie 1919 – 1932*. Wybór, układ, opracowanie, wstęp i posłowie E. Ruszczyk, Warszawa 1996, s. 401. Tenże o realizacji filmu: „O godz. 12 mieliśmy się zebrać jako Komitet Koronacyjny w związku z filmem. Wybrałem na to zakrycie świętojańską. Ustawiono tam 4 jupitery. Dla ożywienia musiał przemawiać biskup Michalkiewicz i wojewoda. Ten improwizując powiedział, że pożądanym by było, aby to co czuje w sobie prof. Ruszczyk, udzieliło się, było rozparcelowane” (s. 402) i film też musiał utrwalić tylko tłumy z parasolami (s. 403).

²⁰ I. Nowak-Zaorska, *Polski film oświatowy w okresie międzywojennym*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969, s. 130.

²¹ „Kurier Filmowy” 1927 nr 1, dodatek do IKC nr 208.

²² F. Ruszczyk, op. cit., s. 405: zapissek z 6 VII. Film ten, produkcji wileńskiej, nosił tytuł *Wilno w okresie koronacji Cudownego Obrazu MB Ostrobramskiej*.

²³ Sygn. MF. 01 (14 aktów).

Podczas pobytu w Wilnie nakręcił także zdjęcia pułku Mi[...].skiego przed gen. Żeligowskim²⁴.

W 1928 roku Wisłocki przeniósł się do Warszawy, gdzie od 1929 do wybuchu wojny pełnił urząd cenzora filmowego. W końcu lat dwudziestych i na początku lat trzydziestych do jego obowiązków należało m.in. przygotowanie filmów dla Marszałka na niedzielne, rodzinne projekcje w Belwederze.

W roku 1929 z inicjatywy Centralnego Biura Filmowego przystąpiono do realizacji serii filmów krajoznawczych poświęconych Polsce, które miały zostać zaprezentowane podczas Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu. W dniu 27 marca 1929 wyruszyła ekspedycja na Huculszczyznę w składzie: prof. A. Wisłocki jako kierownik, A. Wawrzyniak jako operator, J. Babieński jako pomocnik oraz dwóch narciarzy. Impreza zakończyła się niepowodzeniem. Winę przypisano Centralnemu Biuru Filmowemu²⁵. Do wybuchu wojny nakręcił jeszcze kilka filmów krajoznawczych: *Gorgany*, *W Czarnohorze*, *Śląsk czarny*.

Adam Wisłocki był wybitnym działaczem krajoznawczym, przede wszystkim narciarskim i żeglarskim: przewodniczył Sekcji Narciarskiej Akademickiego Klubu Turystycznego i brał udział w wyprawach w Karpaty. Od 1911 r. należał do Sekcji Narciarskiej Towarzystwa Tatrzańskiego, od 1918 był członkiem Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, od ok. 1925 członkiem Zarządu Wileńskiego Polskiego Towarzystwa Turystycznego. W 1934 r. opublikował książkę *Przez jeziora i rzeki Brzławszczyzny*, propagującą wyprawy kajakowe w ten niezwykle malowniczy i niedostępny jeszcze wówczas zakątek Polski. Ilustrował ją własnymi zdjęciami. W 1935 i 1937 r. Mieczysław Orłowicz zapowiadał wydanie przez Wisłockiego *Przewodnika po Suwalszczyźnie* (około 200 stron druku), ze szczególnym uwzględnieniem turystyki wodnej, który prawdopodobnie się nie ukazał²⁶.

Po wybuchu wojny ukrywał się w Wilnie, a później w Szczytach pod Radomskiem. Aresztowany wiosną 1942 roku więziony był na Majdanku, skąd przewieziono go do obozu w Mauthausen. Tu pod koniec roku został zastrzelony na placu apelowym.

Jego archiwum fotograficzne w warszawskim mieszkaniu przy ulicy Świętokrzyskiej 25 prawdopodobnie uległo zniszczeniu podczas wojny. Z bogatej spuścizny Wisłockiego ocalały nieliczne szklane negatywy oraz odbitki autorskie w zbiorach Instytutu Sztuki PAN²⁷, kilkadziesiąt oryginalnych obrazów fotograficznych w Litewskim Archiwum Państwowym w Wilnie i Bibliotece Narodowej w Warszawie oraz kilkadziesiąt pocztówek wydanych nakładem kilku wydawców, między innymi przez Książnicę Atlas ze Lwowa.

²⁴ Informacja u Płazewskiego, *Spojrzenie w przeszłość fotografii polskiej*, Warszawa 1982.

²⁵ I. Nowak-Zaorska, *Polski film oświatowy w okresie międzywojennym*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969, s. 129.

²⁶ Orłowicz M., *Augustów-Suwałki*, Warszawa 1935, s. nlb. 11; Orłowicz M., *Przewodnik ilustrowany po województwie białostockim*, Białystok 1937, s. 7 i 49. Mimo poszukiwań w Bibliotece Narodowej (dziękuję paniom z informacji naukowej za pomoc) nie natrafiłam na ślady tej publikacji — prawdopodobnie nie została wydana przed wybuchem wojny.

²⁷ Prawdopodobnie Wisłocki przekazał do zbiorów Wileńskiego Oddziału Sztuki tylko bardzo starannie opisane odbitki autorskie, z których w zakładzie fotograficznym Jana Bułhaka wykonano szklane negatywy w formacie 13 x 18 cm. Być może oryginalne jest kilka szklanych negatywów 18 x 24 cm, m.in. ujęcie fasady kościoła pobazylińskiego z Berezwecza, gdyż tego formatu negatywów nie wykonywano w pracowni Bułhaka. Porównanie składu emulsji obu rodzajów negatywów mogłoby odsłonić tajemnicę reprodukcji zdjęć Wisłockiego

Niewątpliwie najciekawszy jest zespół zgromadzony w Instytucie Sztuki. Cztery ujęcia z Wilna znalazły się tu prawdopodobnie ze względu na niezwykle potraktowanie tematu: mechanizm zegarowy kościoła św. Piotra i Pawła na Antokolu²⁸ oraz sople lodowe na dokumentach w Archiwum miejskim w dawnym klasztorze Franciszkanów²⁹. Takich obrazów nie znalazł Jerzy Remer w zbiorze Jana Bułhaka, który stanowił podstawę kolekcji wileńskiej. Wiślocki wykonywał także fotografie dokumentacyjne malarstwa³⁰.

Artysta w czasie swojej podróży po Nowogródkiem fotografował obiekty sakralne różnych wyznań, dwory, pałace, zabudowę miejską. Dokumentował na kliszach ich architekturę i wyposażenie. Dzięki zapiskom na odwrocie zdjęć można dowiedzieć się, że artysta przynajmniej kilkakrotnie korzystał z gościnności właścicieli pałaców i dworów, zatrzymując się w nich na nocleg³¹.

Wiślocki nie pozostawał nieczuły na piękno przyrody i krajobrazu Wileńszczyzny, Nowogródzkiej i Podola, o czym świadczą zachowane widoki znad Świtezi, Naroczy (1926), jezior Kromań oraz Dryngis (1925) i jeziora z okolic Ignalina, a także liczne ujęcia drzew w parkach dworskich (np. w Worończy). Na swoich obrazach potrafił oddać niezwykle piękno zarówno lekko pofałdowanego krajobrazu północno-wschodniej Polski, jak i terenów górskich we wschodnich Karpatach. Portretował także ich mieszkańców, m.in. ślepego lirnika i pielgrzymów w Poczajowie³², kobietę z wilczkiem z Wileńszczyzny³³, starego żebraka z okolic Opsy grającego na piszczałce³⁴ oraz dzieci litewskie³⁵. Jego znakomite fotografie z dawnych terenów wschodnich Rzeczypospolitej stanowią niejednokrotnie jedyne ślady po znajdujących się tam niegdyś budowlach i zamieszkujących je ludziach.

²⁸ Wykonane 15 sierpnia 1923 r. Do chwili odnalezienia oryginalnych, opisanych odbitek w Litewskim Archiwum Historycznym w Wilnie (sygn. F. 1135 ap. 283), przypisałam je, podobnie jak wnętrza klasztoru wileńskich franciszkanów, Janowi Bułhakowi. Por. Kucharska J., *Jan Bułhak — inwentaryzator Wilna (1912–1944)*, w: *Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria Wychowanie Artystyczne*, 1997, z. VI, il. 3.

²⁹ Trzy ujęcia z 25 marca 1924 r.: w Litewskim Archiwum Historycznym w Wilnie (sygn. F. 1135 ap. 285).

³⁰ 4 sierpnia 1924 r. wykonał fotografię obrazu *Kazimierz Wielki i biedaczka* nieznanego malarza, pochodzący prawdopodobnie z kościoła w Bieniakoniach, wówczas własność prywatna. Odbitka w Litewskim Archiwum Historycznym w Wilnie, sygn. F. 1135.

³¹ Prawdopodobnie noc z 17 na 18 lipca spędził w pałacu Radziwiłłów w Połoneczce. U Rydułtowskich w Snowiu nocował z 25 na 26 lipca a we dworze Lubańskich w Worończy z 15 na 16 września. Michał Świątopęk-Mirski, właściciel zamku w Mirze, gościł go 19 i 20 września. W pałacu w Swojatyeczach u Henryka Plater-Zyberka zatrzymał się na nocleg z 24 na 25 września.

³² *Polska w krajobrazie i zabytkach*: fot. 1139, 1144, 1325, 1326 oraz *Katalog fotografii krajoznawczych ze zbioru Mieczysława Orłowicza* fot. 1060.

³³ *Katalog fotografii...* fot. 1058.

³⁴ Tamże fot. 1100.

³⁵ Tamże fot. 1058, 1060, 1100.

ANEKS

Wyprawa Adama Wisłockiego na Wileńszczyznę i Nowogródczyznę w 1923 r.

LIPIEC

13 lipca

NOWOGRÓDEK

Fara: podczas restauracji z kaplicami Bożego Ciała i Aniołów Stróżów; Wnętrza kaplicy Aniołów Stróżów

Bożnica: widok ogólny, fragmenty wnętrza

Szkolny dwór

14 lipca

NOWOGRÓDEK

Kościół pofranciszkański św. Antoniego, ob. cerkiew św. Mikołaja

Plebania przy kościele św. Michała: obraz MB Bolesnej

Klasztor pojezuicki

15 lipca

NOWOGRÓDEK

Fara: Prezbiterium; Schody koło prezbiterium; Tablica Rudominy

Kościół św. Michała: Kościół od prezbiterium i klasztor; Elewacja boczna; Prezbiterium; Sklepienie; Wnętrze z ołtarzem z chóru; Biblioteka.

Klasztor pojezuicki.

Starostwo (dawny pałac Radziwiłłów)

Hale targowe w Rynku

Dom Mickiewicza

Góra Mendoga z krzyżami.

RAJCE (RAJCA)

D. Kościół św. Barbary, Sklepienie.

CZOMBRÓW

Fasada dworu Karpowiczów; Świron; Horodyszczyk

WALÓWKA

Cerkiew drewniana

16 lipca

KOROŚNA

Łopuchy przy dworze Domeyki

17 i 18 lipca

POŁONECZKA pow. Stołpce

Kaplica cmentarna

Ornat pasów słuckich w kaplicy (18 VII)

18 lipca**ISZKOŁDŹ**

Kościół parafialny: Widok ogólny; Elewacja płd., Elewacja północna, Portal; Wnętrze, Wnętrze z widokiem na dwór (prześwietlone); Sklepienie; Obraz, Świątki

STOŁPCE

Kościół w rusztowaniach od płd.

Dzwonnica zburzona samowolnie w sierpniu 1923 r. (ostatnia fotografia przed zburzeniem)

22 lipca**SYNKOWICZE.**

Widok ogólny cerkwi obronnej; Fragmenty elewacji

TUHANOWICZE

Park przy dawnym dworze Tuhanowskich i Wereszczaków (3 ujęcia)

SŁONIM

Ambona w kościele św. Andrzeja.

27 lipca**MIR**

Zespół fotografii zamku w trakcie odbudowy

Sierpień**3 sierpnia****KIERNÓWEK**

Fasada dworu; Ganek.

5 (?) sierpnia**GŁĘBOKIE**

Dawny kościół karmelitów, ob. cerkiew. Fasada i elewacja boczna; Ikonostas; Słup murowany na starym cmentarzu; Kaplica cmentarna; Stary cmentarz (2 odbitki) Jezioro Głębokie.

6 sierpnia**BEREZWECZ**

Dawny zespół klasztorny bazylianów: Widok zza jeziora na prezbiterium

Kościół pobazyliński: Fasada; Prezbiterium; Szczyt z krzyżem (błędna data: 16 VII 1923, był wtedy w Nowogródzkim); Attyka;

WRZESIEŃ**13 września****KRZYWICZE pow. Lida**

Kaplica cmentarna;

Obraz w kaplicy cmentarnej (2 ujęcia)

14 września**BORACIN**

Oficyna dworską Łozińskich, wówczas pełniąca rolę dworu: 2 ujęcia fasady

KRUMAN

4 ujęcia

SZCZORSE

Ruiny pałacu Chreptowiczów; Oranżeria; Murowanka

OBRYNA

Pałac i oficyna Konstantego Dunin-Rajeckiego (3 ujęcia),

15 września**SIENIEŻYCE**

Cerkiew pounicka;

Dwór Stanisława Balińskiego-Jundziłła; Wyposażenie: Pas słucki; Chorągiew konfederatów barskich,

Pawilon w parku z 1831 r.; Wędzarnia; Cmentarz

ŚWITEŻ

O zachodzie słońca (kilka ujęć).

WORONCZA

Dwór: fasada (kilka ujęć); Park;

16 września**WORONCZA**

Dwór: fasada. Wnętrze: Piec; Pasy słuckie (własność Lubańskich);

Dąb o obwodzie ponad 7 m.

STOŁOWICZE

Kościół: Widoki zewnętrzne

17 września**WSIELUB pow. Słonin**

Kościół: widoki zewnętrzne

Stary dwór O'Rourków, front; Ganek

STOŁPCE

Kościół: Wnętrze: nawa główna

18 września**STOŁPCE**

Kościół: Wielki ołtarz; Odbudowa (elewacja boczna) oraz zniszczony budynek klasztorny;

Wnętrze: rusztowanie w lewej nawie (między amboną a ołtarzem bocznym) 18 x 24 cm

19 – 20 września**MIR**

Zespół fotografii — widoki zamku

21 września

NIEŚWIEŻ

Niepokałanki. Krużganek

22 września

NIEŚWIEŻ

Dom Gdański w Rynku;

Brama Słucka;

Zamek — największa rezydencja na północno-wschodnich kresach Rzeczypospolitej (4 widoki);

Fara z Bramą Słucką.

23 września

LECIESZYN

Dwór modrzewiowy Czarnockich: ganek od ogrodu i kaplica drewniana dworska (6 ujęć)

ZUBKI pow. Nieśwież

Fasada drewnianego dworu z gankiem;

Figura w parku (Kamienna baba przywieziona z pd. Rosji)

24 września

KLECK

Kościół parafialny: Wieża kościoła, Prezbiterium; Epitafium;

Dawny klasztor dominikanów, ob. cerkiew: fasada i wnętrze;

Bożnica

SWOJATYCZE pow. Baranowicze

Pałac: Portyk

25 września

SWOJATYCZE

Pałac: Fasada płd. i elewacja ogrodowa (płn.); Wnętrze (łącznie 8 ujęć)

KLECK

Hale targowe;

Domy w rynku (kilka ujęć)

Grodzisko

SNÓW

Pałac Rdułtowskich: widoki zewnętrzne (4 ujęcia)

26 września

SZCZEPOWSZCZYZNA koło Nieświeża

Świronek dworski Bernowiczów.

27 września

ŻYROWICE

Widok ogólny zespołu klasztornego z cmentarza; Cerkiew; Kościół św. Krzyża: widoki zewnętrzne i wnętrze

29 września**SŁONIM**

Widok kościoła i klasztoru od strony rzeki; Brama kościoła; Portal; Wnętrze nawy głównej;

Ambona u siostr Niepokalanek

Kościół św. Andrzeja: widoki zewnętrzne i wnętrze wraz z wyposażeniem

(?) 29 września

ŚWIĘTE ROWY pow. Nowogródek.

Figury drewniane w kaplicy.

Bez daty**BIELICA**

Kościół drewniany oraz dwa ujęcia domów drewnianych

JELNA pow. Lida

Kościół. Widoki zewnętrzne i wnętrze

ZDZIĘCIOŁ

Kościół: fasada i portal

JEZIORO KROMAŃ

Do ustalenia pozostaje autor fotografii (mógł to być zarówno Jan Bułhak lub Adam Wisłocki) dworu w Birukach, drewnianego łamusa dworskiego w Hrudzinowie Starym (pow. Brasław), kaplicy grobowej Miłoszów i dworu w Idołcie (pow. Brasław) oraz wieży w Murowance koło Nowogródka.

* * *

Fotografie przed 1927 r. (przewodnik po Polsce po angielsku i francusku):

33. Tyniec

35. Czarny Staw Gąsienicowy

54. Buczac. Ratusz

Okładka tylna: fasada kościoła w Berezwezu.

.....

IHNATOWICZ:

JANÓW p. Gródek/L (przed 1914):

Droga między łąkami i leżące postacie,

Staw ze starą sosną.

Czombrów

Horodyszczyk z Niewdą (Niowdą)

ZDZIĘCIOŁ

Kościół: fasada i portal

JEZIORO KROMAŃ**JEZIORO POLESKIE****Lata dwudzieste**

BUBNISZCZE p. Dolina/St

Grupa skał. Przed 1914

JAREMCZE p. Nadwórka
Zakręt Prutu i zabudowania. Przed 1914
RAKOWIEC p. Horodenka
Ruiny zamku. Ok. 1930 (?)
NARCIARZ NA STOKACH BIESZCZADÓW

Przed 1914

TRUHANÓW p. Stryj
Bloki skalne nad Dniestrem. Ok. 1913
HUCUŁ Z DZIEWCZYŃKĄ. Przed 1914
BUCZACZ
Panorama miasta. Lata dwudzieste
Ratusz. 1927
CZERWONOGRÓD p. Zaleszczyki
Wodospad na Dżurynie. Ok. 1906 – 14.
DNIESTR
Ujęcie perspektywiczne. Lata dwudzieste
Koło wioski Perebijkowce. Przed 1914
Wysoki jar z łodzią. Przed 1914
HOLIHRADY p. Zaleszczyki
Małownicze skały w jarze Seretu. Przed 1914
KASPEROWCE p. Zaleszczyki
Panorama. Przed 1914
Jar Dupy. Przed 1914
OKOPY ŚW. TRÓJCY p. Borszczów
Widok na Dniestr i miasteczko. Przed 1914
JAR SERETU między Holihradami a Monasterkiem. Przed 1914
JEZIORO DRYNGIS. 1925
Widok z brzegu w Gawejkianach
Widok z wysokiego brzegu Janopolu.
HATOWICZE p. Postawy
Cmentarz. 1926
IGNALINO p. Święciany
Widok na rzekę lub jezioro. Lata dwudzieste
KOŁTYNIANY p. Święciany
Drewniany most na Żejnianie. 1926
NANOSY p. Postawy
Grupa zabudowań nad Naroczą. Lata dwudzieste
Narocz. 1926
SZAKARŁA k. Święcian.
Granica na jeziorze